

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СПЕЦИАЛНОСТ БИБЛИОТЕЧНО ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ“
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
DEPARTEMENT DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES
BIBLIOTHEQUES
Tome 7, 2015

ДРЕВЕН ИСТИНЕН ОРАКУЛ

БОРЯНА ХРИСТОВА, ИСКРА ХРИСТОВА–ШОМОВА

Boriana Hristova, Iskra Hristova–Shomova. ANCIENT ORACLE OF THE TRUTH.

In this study are published for the first time a deciphered text, a translation in Modern Bulgarian and comments of an ancient oracle, included in a handwritten collection from the forties of the fifteenth century. An oracle is a rare combination of two of the most spread types of divination during the Middle Ages – bibliomancy and divination by use of dice. The text is analyzed in different aspects, mostly in order to be defined the linguistic peculiarities of the translation. For comparison, in the publication is included also one contemporary dice oracle in Bulgarian, which exists in Internet.

От зората на времето човекът винаги е искал да надникне в бъдещето си, да узнае отговорите на въпросите, които го вълнуват и които предопределят пътя му. Затова оттогава водят началото си и гадателските практики. Библиомантията обаче – т.е. гаданието с помощта на книгите – е сравнително по-нова традиция (от гр. βιβλος или βιβλίον – книга, книжка и μαντεία – гадание, пророчество, прорицание, оракул). Тази практика е била позната и в античния свят, когато за да се надникне в бъдещето са се обръщали към творбите на Омир, на Софокъл, на Овидий и Вергилий. Най-често с такива цели са използвани Илиада, Одисея и Енеида – с оглед да се получи отговор на конкретен въпрос. Поради разпространените легенди, че Вергилий е притежавал прорицателски дарби, във вековете на империята често са се обръщали към неговите творби Sortes Virgiliana и Dio Cassius. Истинската си сила все пак библиомантията набира в

юдео-християнски контекст при използването на сакралните текстове от Стария и Новия завет в прогностичните практики. От Стария завет най-често с такава цел се използва Псалтира, а от Новия – Четириевангелието. Според някои изследователи гадаенето по Псалтира и по други библейски книги не е същинска гадателна практика, тъй като „паразитира“ върху текста на съответната книга и е нещо като „разгърнатата маргиналия“ върху друга книга. Всъщност това е една много широко разпространена гадателска практика със сравнително устойчиви методи, позната не само в християнския, но и в юдейския (вж. описанието в Първа книга Макавейска, 3: 48; 8: 23) и мюсюлманския свят (упражнявана на базата на Корана). Тя е не само средновековен метод за получаване на отговори на жизненоважни въпроси, достигнал до съвременето, но и начин да се придаде допълнителна сила на всякакви други гадателни и предсказателни процедури, като ги очисти от зли сили и лъжовни влияния с помощта на благословения текст.

Гаданията с помощта на Псалтира и Четириевангелието са няколко вида – чрез четене на избрани текстове преди каквато и да било друга процедура; чрез въртене на книгата в различни посоки; чрез поклащане на махало за отговори „да“ или „не“ върху затворената книга; чрез отваряне на книгата на произволно място и тълкуване на посочения случайно текст; дори чрез пъхане на нож между страниците и след това търсене на подходящия цитат като отговор на поставен въпрос. Предимно сред източните славяни е бил използван и т.нар. „Гадателен псалтир“, в който срещу всеки псалм е записан определен отговор. – например срещу псалм първи стои „ще вървиш от печал към радост“, а срещу петдесет и трети стои „ще се случи онова, което ти искаш“ и т.н. Все пак не бива да се забравя, че св. Антоний Велики се насочил към пустиножителство след като чул и осмислил стих 19:21 от евангелието на св. Матей, а обръщането на св. Августин Блажени към християнската вяра станало, след като на случаен принцип отворил Апостола на Рим. 13: 13–14. Независимо от факта, че в средновековните юридически книги и особено в Номоканона са предвидени доста строги наказания за ония, които използват като средство за гадаене свещените книги (например според 16 правило на Номоканона миряните, които използват светите книги за гадаения се отлъчват за пет години, а свещениците се изгонват от църквата завинаги), практиката те да бъдат използвани с предсказателни цели е била изключително разпространена в ранното и късното Средновековие, през епохата на Възраждането, тя продължава и до днес.

След четиринадесетото столетие библиомантията е използвана най-често в съчетание с други гадателски практики и най-вече с гадаенето на зарчета – едно от най-древните прорицателски изкуства в света, което

води началото си още от древните шумери, като първите прогностични отговори са свързани с гладката или грапавата страна или пък с тъмната или светлата страна на плочката. При гадаенето със зарчета от Средновековието се набляга най-вече на съчетанията от четни и нечетни цифри и числа. Тъкмо един такъв дъвен оракул – съчетание между библиомантия и комбинации от четни и нечетни цифри и числа – ще бъде представен в настоящата публикация. Текстът е най-ранният познат засега южнославянски препис на този тип оракул и се намира в т.нар. Софийска илюстрирана Александрия от 30–40-те години на XV в.

Паметникът се намира в колекцията славянски ръкописи на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 771)¹. Той обхваща 273 листа хартия с размери 210x140 мм. Размери на текстовото поле – 160x110 мм. Основната част от ръкописа е писана през 30–40-те години на петнадесетото столетие, като на доста места липсващ текст е допълван в самия край на XVII и началото на XVIII в.² Основната част от ръкописа, писана от три ръце, е дело на сръбски книжовници, а късните добавки са направени от български книжовници. Съвсем очевидно е, че независимо от факта, че е възникнал в сръбско книжовно средище, ръкописът дълги векове е бил използван в българска езикова среда. Тетрадките на кодекса са били от по осем листа, но за съжаление, в първата част на ръкописа, там където се намира и Оракулът, оригиналната им номерация не е запазена. Тя започва от втора тетрадка, в началото на Троянската притча.

Оракулът се намира на л. 200б–204б в оригиналната част от XV в. и е писана от ръката на втория книжовник със среден обработен полуустав, по деветнадесет реда на страница. Украсата на тези листове е скромна, но характерна – малка плетенична заставка в червено, зелено и бледожълто в началото и инициали с флорални и зооморфни мотиви – тънки преплетени змии.

Освен разглеждания оракул, в книгата, веднага след края му, без отделяща заставка, са поместени още два съвсем кратки предсказателни

¹ Ръкописът е издаден фототипно като съвместна публикация на Българската археографска комисия и Сръбската археографска комисия през 1987 г. – вж. Софийска илюстрирана Александрида. Фототипско издание. Београд. 1987. 273, 35 с.

² Хартията на оригиналната част от ръкописа е два типа – по-тънка, жилага, с добро качество и по-плътна, груба и жълтеникава. Водни знаци : *ножици*, идентичен със Станкович, ЦСВП, XV – XIX в., № 560 от 1430–1440 г.; друг вид *ножици*, много подобен на Станкович, МСПЦ, № 1012 от 1430–1440 г.; *трихълмие с кръст отгоре*, много подобен на Станкович, Хилендар XIV–XV в., № 108 от 1430–1440 г.; *ножици* в два варианта от типа на Станкович, Хилендар № 335 от 1425–1435 г. и Станкович, МСПЦ, № 1009 от 1430–1440 г. Датировката е дело на Нона Петкова от отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ при НБКМ и не се припокрива с датировката, направена във фототипното издание.

текста – установяване на изхода от болестта чрез пресмятане на буквите в името на болния човек и съпоставяне с „щастливите“ или „нешастните“ числа и таблица с щастливите и нещастните дни, съчетани с астрологически значения. Двата текста, макар и редки, се срещат и в други южнославянски (по-точно западнобългарски) ръкописи от XVI–XVII в., но „древната нелъжна хитрост“, както е наречено интересувашото ни съчинение в заглавието си, засега е позната само по настоящия уникален препис. Много интересен е фактът, че отново в заглавието, съчинението е определено и като „благовестие“ – т.е. характеризирано е с името, което се дава на най-авторитетния християнски текст – Четириевангелието, наричано още в ранните оригинални ръкописи и *Четвероблаговестуване*.

Литературният конвой на оракула е забележителен. Той е вмъкнат между два изключително известни средновековни текста, каквито са Александрията – *Роман за живота и военните подвизи на Александър Велики* в т. нар. сръбска редакция³ и т.нар. *Троянска притча– сиреч разказ за Троянската война*⁴. Освен тези текстове е поместен и един от известните стари български апокрифи, а именно *Разумника*⁵. Всичко това, както и някои въпросо-ответни съчинения, статия за различните човешки възрасти и разказа за Индийското царство прави от паметника един невероятен литературен сборник, онагледяващ различните вкусове

³ Александрията се приписва на летописеца Калистен от Олинт, племенник и ученик на Александър Велики, но всъщност се води като Псевдо Калистенова творба, възникнала по всяка вероятност в края на IV в. пр.н.е. и позната във византийската литература като преработка на Клитарх от Александрия. В старата славянска литература са познати два превода и съответно две редакции на Александрията от гръцки език, възникнали по различно време. По-ранната (от края на X в.) е предполагаемо българска, въпреки че е запазена главно в руски преписи, а по-късната от началото на XIV в. е сръбска, известна по-късно в науката под името „Сръбска Александрида“. Тази сръбска редакция добива много голяма популярност, благодарение на представянето на цар Александър като герой-християнин, воден в битките от пророк Йереимия, и постепенно се налага над другите преводи и получава извънредно широко разпространение в целия славянски свят. До днес са запазени редица преписи от нея с хронологически обхват от XIV до началото на XIX в.

⁴ Троянската притча е разказ за Троянската война, оформен в духа на рицарските героични романи. В настоящия ръкопис е представен среднобългарският превод на творбата, възхождащ, както бе посочено към хърватски архетип от Далматинското крайбрежие. Този превод е направен по всяка вероятност за двора на цар Иван Александър около средата на XIV в.

⁵ Разумникът е апокрифна книга, съставена от въпроси и отговори. Нейната основа е преводна – базира се на т.нар. *Беседа на тримата светители*, обогатена с богомилски елементи. Българската ѝ основа се потвърждава от факта, че в нея е включен въпросът „Кой е създал българските книги?“ с отговор – „Кирил Философ“. Разумникът е запазен до днес в седемнадесет южнославянски преписа.

на петнадесетото столетие, когато нараства нуждата от текстове, които не са свързани с богослужението и религиозната доктрина, а са истинско развлекателно четиво. В този смисъл текстове като *Оракула* трудно могат да бъдат определени като „народни“, тъй като в тях е заложен всъщност висок окултен смисъл. Нещата допълнително се усложняват от факта, че всяка от използваните в него фигури има свое наименование, което носи допълнителен смисъл и така го отличава от опростената представа за гадателния текст като „верига от текстове, съдържащи условие (по какво се гадае) и следствие (за какво се гадае)“.

Поради интригуващите си текстове, както и поради богатата си украса и редките си миниатюри, ръкописът многократно е бил обект на различни проучвания и е попадал често в полезрението на изследователите⁶. Никога обаче в центъра на научните дирения не е бил разглежданият тук *Оракул*. А той е едно от най-интересните произведения в Сборника. Съчинението започва с най-общи обредни указания, които трябва да придадат достатъчна сериозност и сакралност на ритуала – питащият трябва първо да пости и да се пречисти, да изпее няколко стихире, да прекръсти книгата, която ще участва в пророкуването (съответно псалтирът или евангелието, като очевидно се предпочита псалтирът, тъй като именно той е изписан с червенослов), след това трябва да отправи смирена молитва към Господа и да зададе на ум въпроса, на който желае да получи отговор. Едва след това може да пристъпи към отварянето на книгата и да види първите четири букви от първите четири реда на лявата страница. Изрично е подчертано, че трябва да се гледа наляво – т.е. така да се каже да се хване „левия път“, който е именно неортодоксалният път. В зависимост от това дали буквата има четна или нечетна цифрова стойност се отбелязват една или две точки. В крайна сметка се получават фигури от по четири точки или двоеточия.

⁶ Вж. напр. **Божков**, Атанас. *Българската историческа живопис. Ч.1. Миниатюри. Икони. Стенописи*. София. Български художник, 1972, 272 с.; **Дуйчев**, Иван. Едно изследване върху троянската притча. В: *Изв. на Института за бълг. лит.*, 2, 1954, с. 271–275; **Максимовић**, Јованка. *Српске средњеевековне минијатуре*. Београд, 1983, с. 131–132, ил. 66–74.; **Маринковић**, Радмила. *Српска Александрида. Историја основног текста*. Београд, 1969, с. 9–66.; **Милетић**, Любомир. *Една българска Александрида от 1810 г.* София, БАН, 1936, с. 6 и сл.; **Сперанский**, Михаил. Сказание об Индейском царстве. Исследование и текст. В: *Изв. ОРЯС*, 3, 1930, с. 369–464.; **Цонев**, Беньо. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2*. София, 1923, с. 432–437.; **Grabar**, André. *Recherches sur les influences orientales dans l'art balcanique, III: Le roman d'Alexandre illustre de la bibliothèque de Sofia*. Paris, 1928; **Dancev**, Georgi. Traduceri ale Alexandriei din limba romana in limba bulgaramoderna. In: *Romanoslavica*, 15, 1967, p. 109–118; **Rothe**, H. Über die Sprache des Alexanderroman in der bulgarischen Nationalbibliothek “Kiril I Metod” in Sofia. – In: *Byzance et les slaves. Etudes de Civilisation*. Paris, 1979, p. 385–392 и др.

Фигурите, които могат да се получат от различните съчетания са 16, съответно толкова са и отговорите на Оракула. Това е много важно, тъй като самото число 16 има своето магическо значение и то е, най-общо казано, че е очистено от „дяволско влияние“ и носи „божествена чистота“, още повече като се има предвид, че то носи в себе си и божествената цифра 7 (1+6 =7), която е символ на духовна чистота и хармония. Но числото 16 има свое, особено голямо значение. То стои в основата на много магически квадрати от XV и XVI в., дело на видни окултисти, които са съставени от точно шестнадесет цифри и числа⁷. Най-общо идеята в тези магически съчетания 4 x 4 е търсенето на скрити от обикновения човек отговори на загадките на живота – точно това, което всъщност предлага *Оракулът* в ръкопис НБКМ № 771 на своите читатели.

По-долу са дадени оригиналният текст на *Оракула*, заедно с фототипен възпроизвод на ръкописа, както и новобългарският му превод.

Оригинален текст:

л. 200б. Благовѣстѣител'ное · дровнїе · и нельж'но хитростѣ сїаа · прѣркоу
 хайлоу ѿкрывен'на въ · аггломъ гнѣимъ · шестонадѣтѣимѣ сими · ѿбрази ·
 и прѣдѣствоваше лѣимъ · ѿ воудѣущихъ · биваетъ же сїце възъмъ //л. 201а
 стое еѣліе · или ѿал'тиръ · постив се и аще срѣце · пръвѣе оубо · пои трїсто
 · съ съкроушенїимъ срѣцемъ · и помоли се къ боу · таже прѣкрѣтивъ стїимъ
 еѣліемъ · или въ ѿал'тири глѣ въ срѣци своемъ · и въпросъ · ѿ нїеже благо-
 вѣщаютъ · и разыгноувъ дръжи левоу страноу ѿ нацелъ · и в'зъми пръвѣе сло
 (sic!) прѣвїе врьстѣ · и аще оубо нѣ лихоѣ таковоѣ слово такоже сїе ·: д̄ г̄ е̄
 з̄ ѿ̄ і̄ л̄ н̄ ѿ̄ р̄ т̄ ф̄ ѿ̄ ·: сїа оубо соутъ лихъ пї ми урьтоу едїноу · аще лї нѣ
 слово тькмоѣ · сїреуъ · в̄ д̄ н̄ к̄ м̄ з̄ п̄ е̄ ѿ̄ х̄ ѿ̄ ·: пїши ми урьтѣ двѣ ·

⁷ Виж например магическия квадрат на Албрехт Дюрер в неговата прочута *Меланхолия I*, за който се смята че е първият от типа 4x4 в европейското изкуство и който има множество тълкувания в контекста на сложната гравюра-загадка. В числата му са преплетени дати от живота на Дюрер, както и точната дата на смъртта на майка му, поради което се вярва, че той е приемал магическият квадрат като предсказание за живота си. В него се съдържат датата на раждането му и на смъртта му. Малко по-различни са цифрите и числата в магическия квадрат на Юпитер на Хайнрих Корнелиус Агрипа фон Нетесхайм, който обаче също е построен на принципа 4x4.

такоже твори и въ пръвѣи словѣхъ вторїе врьсти · и третїе и четврьтїе · и подьпиши четїри слова сїаа по чїноу ихъ · или тѣма сѣ · и лихаа или смеснаа · и такоже изидѣ образъ ѿ тогже слова · //л. 201б едино ѿ ѿ зї тѣи образъ иже писанны · и такоже въ коньмъжо гавлаеть прїми ѿветъ къ въпрошенїю твоємъ.

Прѣвїи образъ ѿ сиковъ

иже ѿ четїрѣ лихъ словъ еже ѿ начела четїрѣ врьстѣхъ распрострешїи сїце · такоже вїшїи · и нарицает се сицевїи образъ · поуть · гавлаѣ же поу · и прехоженїе · ѿ места на место · съ пол'зєю и блгоє · измененїе · аще ли ѿ въпрошенїе · ѿ некои вещи вежъ тако пол'зно ѿ · начетїи въпрашающемоу · по въпрошенїи вещи · просто ѿ таково воудеть въпрошенїе · гавлаеть образъ оупенанїе ·

Вътори образъ сїковъ ѿ

иже ѿ тѣкмъ словъ и четїрехъ и нарицает се лїден събранїе · гавлаеть же лїден събранїе · и врагъ црєвѣ //л. 202а ѿстоупленїе · аще ли о некои вещи ѿ въпрошенїе · гавлаеть скрьбъ · и съмоушение · и лїде събранїе радї ѿное бїи вещи · и соудилище и любовпрѣнїа · и не пол'зоуеть · проуєє на ти вещи · аще ли съмоушенїе воудеть · не въ добро сънидет се ·:

Третїи образъ ѿ сиковъ ·

еже ѿ двєю тѣкмъ словесъ · и двѣю лихъ · и нарицает се вели ха уьстѣ · гавлаѣ же цртво и властъ · и уьтѣ великоу · и надръжанїе врагъ и повѣдоу въ бранѣ · аще ѿ ѿ сѣ въпросъ · аще ли ѿ ѿ некои вещи · тако пол'зоуѣ · начети сїю · воудѣ ѿ и въ уьтѣ приключит се въпрашающомъ.

Чет'врьти образъ сїковъ ѿ

иже ѿ двєю лихъ · и двєю тѣмїи и нарицает сѣ малаа уьстѣ · гавлаеть же уьстѣ и властъ · оваує неѣтк · //л. 202б и високоу · и аще о цртви ѿ въпрѣ · пол'зоуеть начети сего · и просто всако въпрошенїе · въ добро приключит сѣ ·

П'яти образъ сиковъ ѿ .

ѿже ѿ трѣ тьк'мы . и единого лихаго . и нарицает' се неолученіе и печаль . гавлает' же тесноту и печаль . и възбраненіе въпрошеніа . и аще оубо въ побѣ врагъ въпрошеніе . победит' се въпрашаніи и покорит' се врагъ своимъ . и опечалит' се тѣли . Яще ли о побѣженіи врані . развнень вѣдетъ въпрашаніи . и печаль гавлаетъ .

В полето: и про то вса въпрѣ сикови образъ неолученіе и лишеніе .

Шести образъ сиковъ ѿ .

иже ѿ единого лихаго . и трѣхъ тѣми . нарицает' се олученіе и радваніе . гавлаетъ же радд и красованіе . и велие . и олученіе въпрошеніа . и устьи и възвнженіе . и вѣтвѣ . и възхоженіе . //л. 203а и въпрѣи аще о побѣ врагъ . победитъ . аще ли о немощи гавлаетъ зравіе . аще ли въудотвореніа зачнѣ женіи и родыи моушкѣ . и прѣсто въ все радд и велие кажетъ .

Семи образъ сиковъ ѿ .

ѿже ѿ единого лихаго . и двоихъ тѣми . и единого лихаго . гавлаетъ же неолученіе . въпрошеніа . и аще о враніи въпрошеніе побѣженіи воудѣ въпросивіи . и вбланъ воудѣ . Яще ли о немощи . дълго влѣвъ недужни скон'уавае се . и просто все неолученіе гавлаетъ .

Осми образъ сиковъ ѿ .

иже ѿ единого тьк'маго . и единого лихаго . и единого тьк'маго . и единого лихаго . и нарицает' се вѣтвѣ . и обретеніе имениѣ и скровищѣ . гавлаетъ же възвнженіе и устьи . и аще о побѣ победы . аще ли о немощи озрави . и про //л. 203б сто все добро гавлаетъ . :

Девети образъ сицевъ ѿ .

ѿже ѿ двоихъ лихъ и единого тѣмаго . и единого лихаго . и нарицает' се . влѣа врані . гавлает' же олученіе въпрошеніа . Яще о побѣ . гавлаетъ же олученіе . и рачител'ное . желаніе и просто вса въпрѣ въ добро носитъ . :

Деcети образъ сицеві іє .

иже ѿ єдинаго тьк'маго . и єдинаго лихаго . и двою тьк'мь . гавлает' же троудъ телесни и пролитие крѣви . и просто все неоулоученіе и зло кажетъ :-

Єдинадѣти . шобразъ сїцеві іє .

иже ѿ двою тьк'мь . и єдинаго лихаго и єдинога тьк'маго . и нарицает се белое срѣвро . гавлае же свѣршеніе . //л. 204а вьпроса . радѡ и веліе . и здравіе . и просто вса вьпрѡ . добро и веліе . шобразъ съь сказаетъ :-

Вѣтори на дѣти . шобразъ сице іє .

иже ѿ єдинога лихаго . и єдинога тьмаго . и двою лихихъ . и нарицает се малаа врѡ . гавлаетъ же неоулоученіе вьпроса аще о побѣ . аще о немощи . гавлаетъ шгницоу . и просто вса вьпрѡ не пол'зуетъ :-

Трети на дѣти шобразъ сїцеві іє .

иже ѿ єдинаго лихаго . и єдинога тьмаго . и єдинога лихаго . и єдинога тьк'маго . и нарицает се гивель . гавлаетъ же гивель іменіѡ . и просто все соупротивно творитъ :-

Четверѣти на дѣте образъ сицеві іє .

їже ѿ єдинога тьмаго . и двою лихъ . и єдинога тьк'маго . и нарицает се соузъ . гавлаетъ же посрѣ вьрошеніа . //л. 204б аще во врагѡ . победит се вьпросѣи . жив необладанъ боудетъ . аще лі о всакои вещи посрѣство гавлаетъ .

Пети на дѣти образъ сиковь іє .

їже ѿ єдинога тьмаго . и трехъ лихъ . и нарицает се глава . гавлаетъ же радѡ и веліе . и вьзращеніе . прѣложеніе устьи . аще о побѣ аще о немощнѣ . аще о дѣтєтвореніи боудетъ моуш'кѡ . и просто вса вьпрѡ вь добро ведѣ :-

Шести на дѣти образъ сїцеві іє .

иже ѿ трѣ лихъ . и єдинага тьмаго . и нарицает се шпашъ . гавлает' же пресеуеніе вьпросѡ . и навети и шблганіа . и аще о рати . победит се вьпросѣи . аще лі ш немощнѣ то мрѣ . аще лі ш градоу прѣ боудѣ . и просто все вь шпротивное прѣлагоует се .

Текстът вероятно е преведен от гръцки, в него са посочени гръцки букви: ξ , ψ , φ , ω . Наистина, те са посочени като букви от кирилицата, но все пак насочват към изходен гръцки текст.

Правописът е безюсов и едноеров с $\mathbf{\kappa}$. На мястото на пропуснати ерове непоследователно се поставя паерчик. Отразени са резултатите от асимилациите по звучност в резултат от изпаднали слаби ерове: $\mathbf{здравъ}$, $\mathbf{тѣш'коу}$, $\mathbf{моушко}$, но на места има опити за етимологичен правопис на представките: $\mathbf{въз'хожѣніе}$. Употребяват се йотувани гласни $\mathbf{я}$ и $\mathbf{ѣ}$, но се предпочита съчетанието $\mathbf{їѣ}$, среща се и $\mathbf{їѣ}$. Буква $\mathbf{ї}$ се използва и между две съгласни. Употребата на $\mathbf{\kappa}$ е непоследователна, обичайна е замяната между $\mathbf{и}$ и $\mathbf{\kappa}$. Честата замяна на $\mathbf{\kappa}$ с $\mathbf{\epsilon}$ (*место, некои*) свидетелства за западен балкански книжовен център. Удвояването на гласните е само при сложни форми на прилагателните и причастията, с редки изключения: $\mathbf{сиа}$. Съчетанието $\mathbf{жд}$ се пази, като се изписва с надредно $\mathbf{д}$: $\mathbf{повѣжѣні}$, $\mathbf{въз'хожѣніе}$. Често се употребяват надредни букви, като е обичайно, когато има две еднакви гласни със съгласна между тях, да се записва първата гласна, а над нея – съгласната: \mathbf{o} $\mathbf{повѣ,вѣліе}$. Сложните форми на прилагателните в мъжки и среден род са контрахирани с окончания $\mathbf{-аго}$, $\mathbf{-оуоу}$, но местоименното склонение се пази: $\mathbf{\epsilon,дїного}$. Има контракция и при окончанията на съществителните от среден род на – $\mathbf{иѣ}$: \mathbf{o} $\mathbf{повѣжѣні}$. Според правописните особености книжовникът, който е писал текста, може да е със западнобългарски или сръбски произход.

В превода прави впечатление най-напред названието *слово* за `буква`. То е характерно за сръбски и хърватски. Тъй като преводът е правен от гръцки, по-вероятно е да е направен в сръбска, а не в хърватска среда.

По-нататък, много характерни са думите за `четно` и `нечетно` – тъкмое и лихое, т.е. четно се превежда като *точно, равно*, а нечетно като *имащо излишък*. Те не съответстват на названията в съвременните славянски езици, включително в сръбски и хърватски, където `четен` е *парни/parni*, нечетен е *непарни/неparni*. Тези прилагателни не калкират и гръцките думи. В *Метафизика* на Аристотел (986a) названието за четно е $\mathbf{\acute{\alpha}\lambda\epsilon\iota\rho\varsigma}$, а за нечетно – $\mathbf{\tau\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma}$, т.е. `безкрайно, безпределно` и `крайно`. Латинските названия са *par* и *impar*, от тях произлизат и съответните названия в сръбски и хърватски.

В старобългарски и в неговите редакции не се открива такова значение на двете прилагателни. Речниците посочват две основни значения на *лихъ*: `излишен, прекомерен` и `зъл, греховен, неправилен` (Старобългарски речник I: 800–801; SJS II: 128; Бончев I: 255; Miklosich 339; Срезневский II: 29–30). В западните славянски езици (полски, чешки, словашки) обаче се пази старо значение на *lichy* `нечетен`, което намира па-

ралел в балтийските езици: литовски *liėkas*, латвийски *lieks*, със значение `прекомерен, излишен, нечетен` (БЕР 3: 436). Брюкнер посочва като първично значение на *lichy* именно `нечетен`: „Pierwotne znaczenie oscalało w lich, lichy, lizska, o `nieparzystem` (Brückner 1996: 298). Махек дава при *lichy* следното обяснение: „Spłynula tu dvě slova: 1. nepřárový, nemající svého protějšku do náležitěho páru“ (Machek 1971: 333). Вероятно в езика на преводача все още е съществувало старото значение на *лихъ* като `нечетен`.

По-трудно е да се намери източник с *тѣкъмю* в значение на `четно`. Повечето речници изобщо не включват прилагателно *тѣкъмъ*, а само наречие *тѣкъмю* със значение `само` и гръцко съответствие *μόνον*, включено в множество словосъчетания (Старобългарски речник II: 987; SJS: 530–534; Бончев II: 227; Miklosich 1017; Срезневский III: 1044). Само Миклошич и Срезневски посочват и прилагателно. У Миклошич то е във форма *тѣкъмъ* и е посочено значение *ἴσος, aequalis*, т.е. `равен, еднакъв`, но сред примерите е даден и изразът *тѣкъмоѣ и лихоѣ* без коментар и с неуточнен източник, за който е посочено само, че е от Описа на Горски и Невоструев (Miklosich: 1017). У Срезневски прилагателно е дадено в сложна форма: *тѣкъмъни* със значение `равен`, като съответствие на *ἴσος* (Срезневский III: 1044–1045). Изразът, даден у Миклошич, също свидетелства, че названията *тѣкъмоѣ* и *лихоѣ* за `четно` и `нечетно` са били употребявани в живата реч в някои говорни области.

В съвременния български език названията *четно* и *нечетно* са чисто книжовни, заимствани от руски. Както показва Диалектният архив на Софийския университет, по диалектите преобладават названията *чифт* и *тек*. Но в говора на село Славовица, Плевенско, е регистрирана думата *лихо* със значение `тек, нечетно`⁸. Няма други данни, но е напълно вероятно това значение на *лихо* да се пази и в други български говори. Очевидно то е било познато и на българския език, но под влияние на турските думи изглежда е силно ограничено и е останало само на отделни места.

В текста има и някои други редки думи. Например съществителното *надъдръжаниѣ* в значение `надмощие, надвигане` липсва в SJS и у Срезневски, в СДРЯ, в речник-индексите на средновековни славянски паметници. Глаголът *надъдръжати* също не е регистриран в известните речници и индекси. Редки са и думите *оулоуѣниѣ* и *неоулоуѣниѣ*, които озна-

⁸ Изказваме благодарност на колегата Владимир Жобов, който ни предостави данни от непубликувания архив. Архивът е изработен от колектив под ръководството на Тодор Бояджиев.

чават `достигане, постигане` и `несбъдване, неуспех, несполука`. Първата е посочена в SJS с единствен пример от Разказа за пренасяне мощите на св. Климент Римски, известен и като Херсонска легенда (SJS III: 635), а втората липсва в този речник. У Срезневски са дадени и двете думи със същите значения като в разглеждания тук текст, и двете са посочени само с примери от сборника Пчела. (Срезневский III: 1199; II: 438). У Миклошич също са дадени двете думи, първата – с пример от сръбски пролог и без гръцко и латинско съответствие (Miklosich: 1049), а втората – с латинско съответствие “non consequi” и без гръцко. Изглежда това са рядко употребявани книжовни думи, които са били известни на преводача.

Трябва да се отбележи и обобщителното значение на наречието *просто*. То е производно от основното му значение `право`, т.е. `направо казано`. Отбелязано е у Срезневски с примери от слова на Йоан Златоуст, Пандектите на Никон Черногорец и Новгородския летопис (Срезневский II: 1576). Думата *хъитростъ* е обичайното наименование за `умение` и `изкуство`, превежда гръцката дума τέχνη. Все пак е добре да напомним, че и Черноризец Храбър я използва, за да назове именно умението за вълшебство и гадаене: и *также съ азъци раздѣсиша. тако и нѣрави и овъчани и оустави и закони и хъитрости на азъкты. египтъѣномъ же землемѣрение. персомъ же и халъдеомъ и асиреомъ звѣздочытение. влъшвение. врачевание чарование и вса хъитростъ чловѣча* (цитирано в нормализиран вид по Стоянов, Янакиев 1960: 20).

Като цяло преводът показва добре школуван преводач, с познания върху книжовния език и писмената традиция. В лексиката и синтаксиса не се откриват народни черти, а в правописно отношение отклоненията от книжовната норма показват особености, характерни за западните балкански области – западнобългарски или сръбски.

Новобългарски превод⁹:

Това умение е древно и истинско благовестие. То беше открито на пророк Хаил¹⁰ от ангел господен чрез тези шестнадесет образа и той прокуваше на хората за бъдещето. Става така: Вземи светото Евангелие или Псалтира, след като си постил и ако [си с чисто] сърце. Най-напред

⁹ С оглед на по-голямата четивност, в текста са направени някои дребни допълнения, които са поставени в квадратни скоби за яснота.

¹⁰ Става дума вероятно за пророк Илия, с когото апокрифите свързват много гадаелски практики.

изпей Трисветото със смирено сърце и се помоли Богу, като прекръстиш светото Евангелие или Псалтира, и си кажи на ум въпроса, за който искаш предсказание. И като разтвориш книгата, гледай от лявата страна от началото и вземи първата буква на първия ред. И ако е нечетна, т.е. **Ѧ Ѣ Ѥ ѧ Ѩ Ѭ ѭ Ѯ ѯ**, това са нечетните, пиши една чертичка (точка). Ако буквата е четна, сиреч **Ѧ Ѣ Ѥ ѧ Ѩ Ѭ ѭ Ѯ ѯ**, пиши две чертички (точки). По същия начин направи и с първата буква на втория ред, и на третия и четвъртия. И напиши четирите букви под ред, както са – или четни, или нечетни, или смесено, от тях ще излезе фигура. И тя ще бъде една от шестнайсетте, които може да се напишат. И според това, което разкрива, ще получиш отговор на въпроса си.

Първата фигура е такава: . Състои се от четири нечетни букви в началото на четирите реда, разположени така, както виждаш. Тази схема се нарича **път**. Тя показва път и преход от място на място. Това е полезна и добра промяна. Ако имаш въпрос за нещо си, знай, че ще е от полза питанието да започне начинанието, за което пита. Изобщо, какъвто и да е въпросът, предсказва успех.

Втората фигура е такава: . Състои се от четири четни букви и се нарича **народно събрание** и отстъпление на царските врагове. Ако има въпрос за нещо, показва скръб и смут, и събрание на народа по някоя божия причина и съдилище и пререкания. И не благоприятства за това нещо. А ако има смутове, няма да излезе на добре.

Третата фигура е такава: . Състои се от две четни и две нечетни букви и се нарича **велика Христова почит**. Показва царство и власт и голяма почит, и надвиване на враговете и победа в битките, ако въпросът е за това. Ако е за нещо си, струва си то да се подхване – ще се сбъдне и ще приключи за чест и слава на питанието.

Четвъртата фигура е такава: . Състои се от две нечетни и две четни и се нарича **малка чест**. Показва почит и власт, но не голяма и висока. И ако въпросът е за царството, струва си да се започне това, и изобщо всеки въпрос ще приключи добре.

Петата фигура е такава: . Състои се от три четни и едно нечетно и се нарича **несполука и печал**. Показва мъка и печал и несбъдване на това, за което е въпросът. Ако въпросът е за победа на враговете, питанието ще бъде победен и ще бъде покорен от своите врагове и те ще му

причинят мъка. Ако е за победа в битка, питащият ще бъде разбит и въобще фигурата предсказва печал. Добавено в полето: И по всеки въпрос тази фигура вещае несполука и загуба.

Шестата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно и три четни и се нарича **сполука и радост**. Показва радост и красота, и веселие, и сполука в това, за което е въпросът, и почит и издигане, и богатство, и възход. Ако се пита за победа над враговете, ще победи. Ако е за болест, предрича здраве, ако е за правене на деца, жената ще зачене и ще роди мъжко. И изобщо предрича за всичко радост и веселие.

Седмата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно, две четни и едно нечетно¹¹ и показва несполука в това, за което е въпросът. Ако се пита за битка, питащият ще бъде победен и завладян. Ако е за болест, болният ще почине след дълго боледуване. И изобщо предрича несполука във всичко.

Осмата фигура е такава: . Състои се от едно четно, едно нечетно, едно четно и едно нечетно и се нарича **богатство** и придобиване на имоти и намиране на съкровища. Показва издигане и почит, и ако въпросът е за победа – ще победи, ако е за болест, ще оздравее. И изобщо предрича добро във всичко.

Деветата фигура е такава: . Състои се от две нечетни, едно четно и едно нечетно и се нарича **добра битка**. Показва сполука в това, за което е въпросът. Ако е за победа, предсказва успех в това, към което се стреми и което желае. Изобщо по всички въпроси носи добро.

Десетата фигура е такава: . Състои се от едно четно и едно нечетно и две четни. Показва телесни мъки и проливане на кръв. И изобщо предсказва неуспех във всичко и зло.

Единадесетата фигура е такава: . Състои се от две четни, едно нечетно и едно четно и се нарича **бяло сребро**. Показва сбъдване на това, за което е въпросът, радост и веселие. И изобщо по всеки въпрос тази фигура предвещава добро и веселие.

Дванадесетата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно, едно четно и две нечетни и се нарича **малка битка**. Показва несполука, ако

¹¹ Тук е пропуснато името на фигурата, вероятно от преводача.

въпросът е за победа. Ако е за болест, предвещава треска и изобщо по всеки въпрос изходът е неблагоприятен.

Тринадесетата фигура е такава: . Състои се едно нечетно, едно четно, едно нечетно и едно четно и се нарича **гибел**. Показва гибел на богатствата и изобщо всичко става наопаки.

Четиринадесетата фигура е такава: . Състои се едно четно, две нечетни и едно четно и се нарича **съюз**. Показва средно положение. Защото ако питащият бъде победен от враговете си, ще остане жив и непоробен. И за всяко нещо показва средно положение¹².

Петнадесетата фигура е такава: . Състои се едно четно и три нечетни и се нарича **глава**. Показва радост и веселие, и напредък, и почит. Ако е за победа или за болен, ако е за правене на дете, ще бъде мъжко. И изобщо по всеки въпрос води към добро.

Шестнадесетата фигура е такава: . Състои се от три нечетни и едно четно и се нарича **опашка**. Показва прекъсване на работата, за която е въпросът, клевети и лъжи. И ако е за битка, питащият ще бъде победен, ако е за болен, ще умре, ако е за град, ще бъде превзет. И изобщо всичко се обръща наопаки.

С това неприятно предсказване завършва *Оракулът*. Както се вижда от текстовете, отговорите се отличават с яснота и категоричност, а областите, в които се очаква да бъдат основните въпроси са пет: придобиване или загуба на богатство, зачеване на дете, победа или загуба в битка, изход от болест и съдба на града. Какво е обаче днешното състояние в един подобен оракул. Защото подобни предсказания от шестнадесет отговора, основани на съчетания от четни и нечетни числа, получени от хвърляне на зарчета, се използват дори и в настоящия момент. Има много такива „гадания“ в интернет пространството, като повечето изискват предварително заплащане и строги предупреждения, че не всеки може да задава въпроси и сам да си търси отговорите. Открихме обаче и няколко предсказания на „свободен достъп“ и решихме да ги използваме за сравнение с оригиналния текст от XV в., за да видим дали сме напреднали поне в това отношение. Поместваме тук един оракул от популярния сайт Gadatel.org, където под заглавието „Гадаене със зар“ четем следното: „За този тип предсказване на бъдещето е необходимо само едно зарче. Задава се наум въпрос или се намисля едно желание.

¹² Т.е. нито добро, нито зло.

Зарчето се хвърля четири пъти и, в зависимост от резултата (четно или нечетно число) се прави предсказанието:

Четно, четно, четно, четно : Мисълта ви е изморена или въпросът не е добре формулиран. Хвърлете само още един път зарчето за този ден.

Четно, четно, четно, нечетно: Ако имате лоши дни, не драматизирайте нещата. Не говорете на други хора за своите проблеми. Мислете позитивно и действайте по същия начин. В бъдеще ще имате успех.

Четно, четно, нечетно, четно: Не вземайте решение в този момент. Дистанцирайте се от проблемите си. Не насилвайте нещата и не използвайте силови действия.

Четно, нечетно, четно, четно: В този момент трябва да изразите това, което произтича от вас и вашите усилия и емоции. Живейте интензивно и действайте за решаване на настъпващата ситуация.

Нечетно, четно, четно, четно: Много добро предсказание. Успех! Радост! Прекрасно самочувствие! Ако мислите ви са конструктивни, ще ви доведат до желаната цел.

Четно, четно, нечетно, нечетно: Прекрасно предсказание! Сполука и успехи! Чудесни постижения ви очакват. Избрали сте най-хубавата фигура.

Нечетно, нечетно, четно, четно: Да! Имате успехи, но мислете внимателно как действате, за да не би вашият полет да приключи като този на Икар. Действайте, но се придържайте към реалността.

Нечетно, четно, нечетно, четно: Съюз и обединение. Замяна. Бъдете готови за различни начини на действие. До целта можете да стигнете по различни пътища. Ще срещнете положително настроен към вас човек.

Четно, нечетно, четно, нечетно: На път сте да постигнете успехи в областта на финансите. Ще получите аванси.

Нечетно, четно, четно, нечетно: Това е противоречие. Ще се почувствате обвързани с много проблеми. Ще имате неприятности от служебно естество. Ако имате достатъчно смелост и кураж, действайте.

Четно, нечетно, нечетно, нечетно: Много добро предсказание. Започва промяна. Ако се заемете с нещо, независимо от областта, ще завърши с успех.

Нечетно, четно, нечетно, нечетно: Ситуацията около вас ще се развие благополучно. Бъдете готови за действие. Вашето обаяние и чар ще бъдат вашите козове. Действайте бавно, внимателно.

Нечетно, нечетно, четно, нечетно: Внимание, идва моментът за действие, реагиране или бягство. Не бъдете пасивни, направете нещо.

Нечетно, нечетно, нечетно, четно: Не! Предсказанието не е добро! Упадък! Раздяла! Клевета, злословие, интриги. Бъдете концентрирани, за да не допускате грешки. Действайте с предварително обмислен план.

Нечетно, нечетно, нечетно, нечетно: Ситуацията ще се преобрази и развие в най-скоро време. Ще погледнете на нещата по съвсем нов начин. Ще откриете други начини на живот“.

Видно е, че и при най-бегла съпоставка личат и приликите, и съществени различия. При съвременния оракул, който някак изглежда като менте, отговорите са много по-замъглени, лишени от конкретика и изпълнени с банални съвети от рода на „направете нещо“. Ясно е, че е по-добре да се използва автентичният оракул, въпреки някои малко страшнички предсказания. Но е странно колко дълъг живот имат някои гадателски практики.

Използвана литература:

Ангушева–Тиханова, Аделина. Гадателните книги в старобългарската литература. София, 1996. 184 с.

Андреева, М. А. К истории византийско-славянских гадателных книг. – *Byzantinoslavica*, 1933, 5, 149–180.

Белова, О. В., А. А. Турилов. Гадательные книги. II. – *Славянские древности*, т. I, Москва, 1998, 486 – 491.

Бончев, Атанасий. Речник на църковнославянския език. Т. I–II. София, 2002-2012. Български етимологичен речник. Т. III. София, 1986.

Дуйчев, Ив., Цв. Кристанов. Естествознанието в Средновековна България. София, 1954.

История на българската средновековна литература / Състав. Анисава Милтенова. София, 2008.

Йонова, М. Романът за Александър Македонски в старобългарската литература. – В: *Животът на Александър Македонски*. Александрия. Хронографска редакция. София, 1994.

Маринкович, Р. Жужнославенски роман о Троји.- В *Стара српска књижевност*, књ. 21. Београд, 1986. *Същата*. Српска Александрида. Београд, 1969.

Петканова, Донка. Гадателните книги и фолклорът. – *Старобългарска литература*, 18, 1985, 40–62.

Пыпин, А. Н. Ложные и отреченные книги русской старины. – *Памятники старинной русской литературы*. Т.3. Санкт Петербург, 1862.

- Словарь** древнерусского литературного языка XI–XIV вв. Т. I–X, Москва, 1998–2013.
- Сперанский**, М. Н. Из истории отреченных книг. – 1. Гадания по Псалтири. Памятники древней письменности и искусства, СХХIX, Санкт Петербург, 1899.
- Срезневский**, Измаил. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. I–III. Санкт-Петербург, 1893–1903.
- Стара** българска литература. I. Апокрифи. Съставител Донка Петканова. София, 1989.
- Стара** българска литература. V. Естествознание. Съставител Анисава Милтенова. София, 1992.
- Старобългарски** речник. Т. I–II / Отг. ред. Дора Иванова-Мирчева. София, 1999–2009.
- Стоянов**, Стоян, Мирослав Янакиев. Старобългарски език. Текстове и речник. София, 1960.
- Ткаченко**, А. А. Гадание . – Православная энциклопедия, Москва, 2010, Т. 10.
- Турилов**, А. А., А. В. Чернецов. Отреченная книга „Рафли“. – ТОДРЛ, XL, 1985, 260–344.
- Успенский**, Б. К символике времени у славян: „чистые“ и „нечистые“ дни недели. – В: *Finitisduodecimlustris*. Сборник статей к 60-летию проф. Лотмана. Тарту, 1982, 187–205.
- Brückner**, A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1996.
- Butler**, E. *Ritual Magic*. London, 2002.
- Divination** and Oracles / Ed. by Michael Loewe and Carmen Blacker. London, 1981.
- Granjouan**, J.-O. *L'Astragale et la pari*. Paris, 1969.
- Halliday**, W. R. *Greek Divination. A study of its Methods and Principles*. Chicago, 1967.
- Machek**, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, 1971.
- Miklosich**, Fr. *Lexicon Palaeslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862–1865.
- Ryan**, W. F. *The Bathhouse at Midnight. An historical survey of Magic and Divination in Russia*. London, 1999.
- Slovník** jazyka staroslověnského. I–III. Praha, 1958 – 1997.

СНИМКИ

